

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(29–30. X 2021)

Књига II

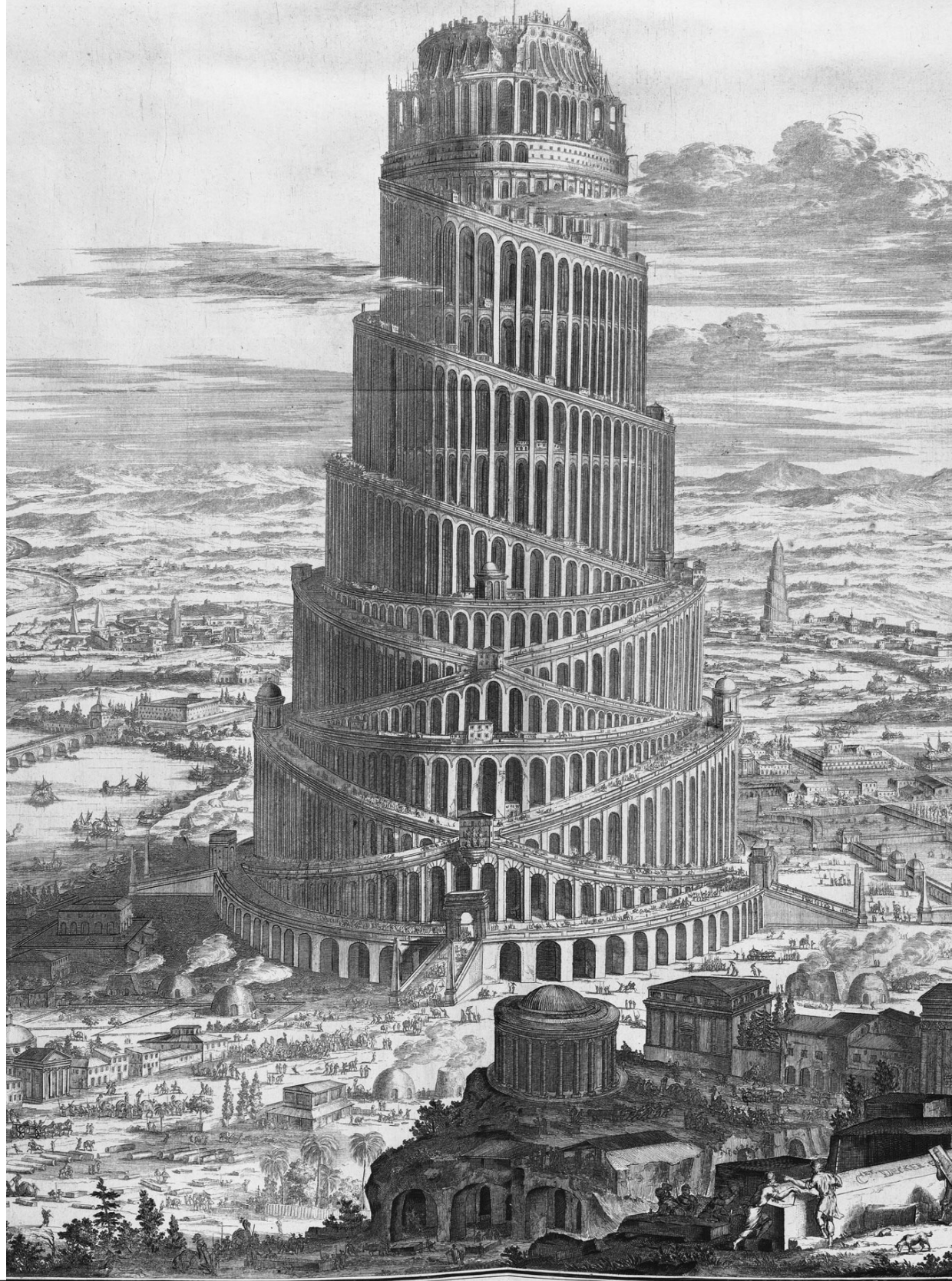
**РОМАН И ГРАД:
50 година *Романа о Лондону*,
100 година *Уликса***

Уредници
Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2022.

Prospectus Turris Babylonice ex Præscripto R. Adm. Patris Athanasij Kircheri Soc. Jesu.

TURRIS BABEL

Александра В. ЧЕБАШЕК¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Центар за научноистраживачки рад

ГРАД, ИДЕНТИТЕТ И ПИСАЊЕ У РОМАНУ *ЛИСТ НА КОРИЦИ ХЛЕБА* СРЂАНА ВАЉАРЕВИЋА²

Рад се заснива на тумачењу основних поетичких претпоставки романа *Лист на корици хлеба* Срђана Ваљаревића. У ишчитавању поменутог романа трагали смо за симболичним сликама града, проучавајући архитектуру приказаног урбаног простора који стоји у уској вези са (ре)конституисањем и покушајем успостављања идентитетског темеља. Урбани простор живљења и доживљај града као таквог могу послужити за разумевање интимног света јунака романа, те се начелно преиспитују домети остварени релационим упућивањем на град-идентитет-човек-писање. Своју пажњу посветићемо и разматрању особености јунака романа наспрам бодлеровског типа шетача (*flâneur-a*) који шетањем у урбаном простору најчешће препознаје деструктивне семиотичке урбане знакове. Интересовање за процес измене идентитета наратора романа проистекло је из његовог трансценденталног неутемељења у простору у ком пребива. Запажањем приповедних поступака којима се Ваљаревић служио при формирању наративне структуре свог романа уочили смо сличности са његовим каснијим стваралаштвом.

Кључне речи: град, идентитет, писање, роман, шетач, Срђан Ваљаревић, *Лист на корици хлеба*

Увод

Протагониста романа Срђана Ваљаревића *Лист на корици хлеба*³ (1990), Јакоб, уједно је и импресионистички настројен наратор својих сећања. Занимљива градска лексика „клишетизирани и оријентисани на истицање предметног света масовне културе и градске цивилизације” (Шапоња 1992: 118), жаргонизми и саркастични хумор чине да нарација тече природно и лако. Неретко иронија прикрива озбиљност тема, будући да је свет јунака романа, свет виђен „инфантилизованим очима адолесцента” који „жели да живи живот изван друштвене хијерархије с којом се сусреће углавном преко њених санкција” (Шапоња 1992: 118). Слика града, индивидуално осећање света и градског простора, као и идентитетска еволуција јунака, теме су које се међусобно прожимају.

1. Град без симболије: град-синтема

Потрага за градом у *ЛНКХ* најпре упућује на доживљај престонице, Београда, док ни доживљаји других градова присутних у роману не одступају од доживљаја Београда. Јунак романа, Јакоб, „доживљава своје градове бар пола-по-пола. У директном додиру, али и као медијски обрађен, сажет простор” (Богдановић

1 aleksandra.cebasek@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање сроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

3 У даљем тексту *ЛНКХ*.

2008: 119). Другим речима, ако би требало једном речју детерминисати Јакобов доживљај града, та реч била би сажетост.

Представа града јунака-наратора прожима се са симболиком искуства живота осликаног у непрекидном кретању – градском, просторном кретању, али и кретању сопственим мислима, осећањима, успоменама. Ако је град као универзални ентитет својеврсно писмо/свет ознака (уп. Барт 2016: 232), читање града-дискурса зависи од понуђене књижевне перцепције, а затим и од читаоца који успоставља „ритам значења” (Барт 2016: 229) и рашчитава слику града у књижевном делу. Дијапазон актуализације слике града варира од симболошко-семиолошких до синтематичко-прозирних представа. Каква ће представа бити, искључиво зависи од природе јунака књижевног текста који град (не) доживљава и (не) чита.

Град као ентитет представља огромно поље могућих дејстава симболичког исказивања (уп. Богдановић 1976: 50). Говорећи о симболици града, Богдановић (1976: 41) указује да симбол као реч најпре егзистира као неутрум (знак или кохерентна семиотичка целина) који се рачва на две стране: ка синтематички или ка симболици. Знак-симбол подразумева удаљеност од рационалног објашњења, док је синтематика рационална експликација скончана у синтеми: у рационално објашњивом, јасном, оностраном, једноставном, недоживљеном. Дакле, синтеза би била уговорени знак: одгонетнута загонетка. Један град „може емотивно-интуитивно бити пребачен у ирационалну визију града уопште” (Богдановић 1976: 450), али не може бити пребачен сваки, нити свако може потпуно симболошки „обрадити” и „прочитати” град. Јунак *ЛНКС* примећује град, осећа га, али само површински, штуро, неемотивно, управо због личног идентитетског лутања и отуђења. Стога, за Јакоба је Београд град синтеза и њених духова. Сваки знак, метафора или особеност града кроз призму јунака сведени су на поједностављену, празну, енергетски мртву синтему, на текстуалну несимболошку слику. Доминација синтематичко-прозирних представа града присутна је што због неповратног губитка симболике једног града, што због природе самог јунака и његовог идентитета чији адолесцентски резон не успева даље од синтеза да сагледа. Отуд се читаоцу романа Београд даје као мртви, прозирни „град” без тајне, без симбола, као град који „физички има многе карактеристике градских структуре, али нема праве градске суштине” (Богдановић 1976: 52).

У сваком граду постоји много делимитација у којима се сустичу две зоне: зона прошлости и зона садашњости (уп. Богдановић 1976: 37). У *ЛНКС* те две зоне тешко су разазнатљиве, јер се све прелива у садашњости, а субјект-грађанин хендикепиран је поводом било какве дубље, сложеније, архаичније доживљености града. За Јакоба, Београд је град у коме је одувек *све било исто*. Без речи о Београду из прошлости, Београд у ком сад живи остаје недоживљен зато што Јакоб није „читач” Београда, већ је само селективни и површни посматрач. Престоница је кроз приповедање Ваљаревића изгубила свој реални историцитет и симболошки потенцијал, а ни нема назнака да би он могао бити надокнађен.

Прецизније, стање градског „симболичког сиромаштва” указује да Београд пати од „симболошке оскудице” (Богдановић 2008: 118) чији је узрок криза Јакобовог идентитета. Самим тим што модеран човек није свестан идентитета свог града – изгубљен је однос према архетипалној суштини града, што води

4 У перцепцији града намеће се „читљивост као најбитнији квалитет диспозиције једног града” (Линч 1974: 3). Читљивост подразумева свеобухватно познавање склопа града и његових особености. Јакобову менталну представу о Београду карактерише изостанак целовите доживљености структуре, идентитета и сликовитости града (Линч 1974: 10, 11).

разарању схватања о индивидуалним особеностима градова, те градови постају – беспредметни (уп. Богдановић 1976: 53), деструктивни, тескобни. Јакобову пажњу привлаче неименоване улице, одласци у самопослугу, ђубре и контејнери, путовања аутобусом и трамвајима. Београд је статично посматран град кроз прозор дома⁵, уз покоји одлазак безименој кафани, тумарања кроз градилиште и анализирање саобраћаја. Послови којима се незаинтересовано бави смењују се – ниједан не задржава због намерне неодговорности, али и због уживања у бадависању. Краткотрајни дашак живота граду унесе долазак луна-парка или утакмица на стадиону где гомиле тумарају у потрази за својим местима, али Београд ипак остаје слика старих, оронулих зграда и блатњаве боје Дунава (уп. Ваљаревић 2017: 100). Другим речима, Јакоб не препознаје симболичку архитектуру ни урбану морфологију Београда, већ искључиво сведочи о типичним бодлеровским променама града који Београд карактеришу као нехумано, разорно и за живот неповољно станиште. Такав град емитује „огромну, слепу, недефинисану силу деструкције, испостављену насупрот природи” (Богдановић 1976: 38). Природа постаје центар нове урбаногенетске енергије самим тим што долази до дубље повезаности Јакоба са природом него са градом. Природа је место без страха и место склада. Док је у граду небо претило апокалипсом и затварало читав град у чауру, небо у природи постало је огромно, земља се мрвила под ногама, равница је постала сто који се лепи за небо.

Јакобово постојање у граду наликује тумарању у изгубљеном простору који је лишен и простора и времена. Такав град не може да прочита било какве (симболичне) оквире постојања – колико год јунак не уме да чита град, исто толико нема шта у њему да прочита, јер је он, сам по себи, као симбол, потпуно ишчезао. Наиме, криза симбола јесте само видљива евокација кризе града (уп. Богдановић 1976: 54): Београд 90-их сведен је на униформно тумарање и пуко преживљање, на животарење у тишини у ишчекивању некакве промене. Поводом кризе у којој се град као ентитет нашао, Богдановић (1976: 75) подсећа на класични аналошки низ: космос-полис-човек, сугеришући да, ако је град ишчезао на првом и другом степену постојања, онда је дубоке трагове засигурно оставио у човеку. Међутим, Јакоб ни у себи не крије симболични траг града – за њега је град банализовано стециште телесних задовољстава, блатњава мрежа улица, замајајућа гунгула и тескоба. Отуд велико питање, шта када ни у човеку нема трага од (симболије) града? Шта проистиче из потпуног ишчежавања града, а шта долази након тога? „Post-city-age” (Дерида 2011: 94–98)? Апокалипса? Ново стварање? Нови поредак? Нови човек? Нови неутрум? Лишен етичке, културне и естетске врлине, лишен симболије и хуманитета, град, та „машина која троши људе, а није рам у који они уграђују своје животе” (Владушић 2012: 337) неминовно доводи до идентитетског дисконтинуитета и дисоцијације.

2. Град као хтонски узрок деструкције субјекта

Виђен оком Шарла Бодлера Париз је паклени простор фабрика, индустријских погона, мрачних и прљавих улица, који добија демонске, хтонске, чудовишне обресе. „Париз је другачији, али моја сета / Иста је! Предграђа, скеле, здања снена / То су све симболи мог дубљег света / А моја сећања тежа су од стена.” (Бодлер, *Лабуд*). Бодлеров посматрач трага за одређеним симболима који би га

5 У тој статичности пасивног посматрања града са прозора крије се могући узрок Јакобовог површног доживљаја града, јер прави град упознаје се пешице, потпетицама (уп. Богдановић 2007: 20).

повезали са суштином, са унутрашњим бићем. Ти симболи нису у центру Париза, већ се поистовећивање посматрача са градом дешава на маргини, у предграђу. Осамљивање, бесциљно лутање, загладаност у симбол, карактеристике су посматрача и шетача (*flâneur*-а), какав се формира кроз Бодлерову поезију града. *Flâneur* је фигура која се, у нешто модификованом виду, појављује као главни протагониста *ЛНКХ*. Посматрач хаоса и ужаса, Јакоб, то „улично скитало, булеварски беспосличар, тумарало, бесциљни посматрач људи у градским срединама” (Бенјамин 2018: 148), није доследни бодлеровски шетач. Поводом Бодлеровог *flâneur*-а Бенјамин (2018: 148) истиче како је циљ открити у пролазном вечно, међутим Ваљаревићев јунак у граду открива искључиво оно деструктивно, демонско, узнемирујуће, оно *све истин*о.

За Јакоба град је место амбивалентног карактера – истовремено је прилика за бољу будућност, али се на моменте претвара у мрежу која спречава ухваћеног да из ње изађе. Јакоб ће рећи: „Код сваког судара на раскрсници сам био присутан, сјурим се низ степенице и помешам са гомилом, сви ме познају” (Ваљаревић 2017: 15). Међупозициона превирања указују да је припадност једној или другој страни неодредива. До потпуне идентификације са градом, или са становницима, никада неће доћи. Ни утапање у гомилу⁶ наратору-шетачу не доноси задовољење. Та иста гомила престаће да га препознаје, што је основно деловање града, метрополе. Сви (п)остају окупљени у отуђености.

Слика града у *ЛНКХ* алузивно упућује на присуство бодлеровске атмосфере, где је град као тековина цивилизације квалификован негативно – поистовећен са паклом. Убрзан развој технике и индустрије разлог је градског попримања својстава дехуманизованог доњег света. Градови су људски мравињаци, простори аутоматизованих гомила, попут машина или мравца. Код Бодлера град је тиранин којем људи доживотно служе и умиру као његови робови, док град нараста и наставља да исијава своју хтонску енергију. О демонској природи града говори и Јакоб: „Ја пролазим кроз градилиште, ходао сам по дрвеним гредама, бетонским блоковима. Свуда около блато, мокар песак. Повремено бих загазио у бару и то би се чуло. Била је тишина и није било светла.” (Исто: 25) Градилиште је тачка у простору града са које је могуће сагледати истовремено два супротна феномена. Са једне стране, уочава се велелепност грађевине, архитектонски квалитети, допринос који доноси структури и уређености града. Дакле, градилиште дискретно указује на трајно (раз)откривање града као таквог, јер „градоградња је разоткривање” (Слотердијк 2015: 256) велелепности, непоколебљивог бивствовања и незаустављивог будућег напредовања града. Насупрот градилишту као симболу урбаног напретка стоји тежак физички рад оних који тај рад подносе. Чини се да је оно шта Јакоб на градилишту види уобичајен приказ – типичан ограђен простор на коме се изводе грађевински радови. Међутим, пажњу окупља помен блата, мокрог песка и језиве хладноће. Простор градилишта обавијен је грозоморном тишином и мраком. Осећај који се рађа у свести наратора истоветан је некадашњем боравку у затвору. Градилиште, тачка из које настаје град, показује се истоветно затвору. Јакобов град структуриран је као затвор са безбројним ћелијама, град у коме нема осећања припадности, већ само егзистенцијалног страха:

Често ме хвата баш страх, чудан страх, дечији, старачки. Разгорачим очи, послушкујем, цео се укрутим, не померам. Сав напет. И реагујем на ситнице, на најмање

6 Јунак-шетач покушава да нађе уточиште у гомили (уп. Бенјамин 2018: 162).

померање, на најблаже додире, на звукове. И увек намерно улазим у мрак, а у себи га заобилазим, и мислим напашће ме, пси рецимо, људи рецимо, и чекам их спреман. И онда сам груб, из страха. Слабости. (Ваљаревић 2017: 11)

Страх се препознаје као последица незаштићеног егзистирања у огромном свету који у својој целини никада више неће бити завичај (уп. Слотердијк 2015: 254, 255).

Хладноћа (дистанцираност, уздржаност), тишина (кукавичлук, немогућност адекватног испољавања емоција) и мрак (склоност депресивним стањима, мањак здраве комуникације са околином) карактеристике су Јакобовог доживљаја града. Ретки су тренуци одушевљења градом: „а онда је почело да грува, и ја тако нешто никад нисам чуо до тада. Било је као да експлодира цео град. [...] Небо је горело и пуцало. Ништа није личило на живот и било је за дивљење.” (Ваљаревић 2017: 62) Дивљење градском призору, парадоксално, тренутак је када град услед временских непогода губи димензију града и поприма апокалиптичне обресе.

Наратор је помни посматрач саобраћаја: „Онда станем на прозор и посматрам саобраћај. Имам одличан преглед целе раскрснице, свих семафора, свих улица које се преплићу и свих возила која пролазе. И онда гледам на колико аутомобила из једног правца долази аутомобила из другог правца.” (Исто: 68, 69) Чести су одласци са пријатељом Емилом на аеродром, где би посматрали полетање и слетање авиона. Спонтано би се умешали у родбину и пријатеље који су дочекивали путнике, па би, посматрајући махање рукама, широко осмехе, загрљаје и пољупце, и њих двојица махали свима осетивши се, макар на тренутак, као да *негде* припадају. Упркос томе, осећај неприпадности и неуклопљености само се интензивира. Једини начин Јакобовог постојања у граду јесте кроз кретање. Видови су кретања различити и насумични: у возњу трамвајем иде из доколице. Шта то возња, и уопште кретање, пружају наратору романа? Пружају му стопљену изолованост, окруженост другим људима, припадност одређеном кругу. Довољно је бити *негде*, међу њима. Изненађујуће је запажање да по изласку из трамваја није препознат зато што је „изгледао другачије него иначе” (Исто: 27). Дискретни наративни сигнал покреће нову тему: док читамо о успоменама, адолесцентским догодовштинама и граду, увелико се одиграва комплексна трансформација Јакоба, односно транзиција од старог ка новом идентитету. Да је транзиција успешна, јасно је из Јакобовог закључка: „Нико ме није препознао” (Исто: 27).

У ЛНКХ одиграва се преплитање дехуманизације града са изградњом новог идентитета. Нит која спаја јесте постојање празнине, настале одбацивањем старог и стварањем новог идентитета. Функција града јесте да ту транзицију потврди. Међутим, нови идентитет показаше се као празан, као ентитет који је тешко испунити садржајем.

3. Срећа, град-затвор, Мегалополис

Формирање новог идентитета почиње насумичним именовањем: „Јакоб” је зачетак нове личности. Но, унутар форме задате тим именом не указује се суштина новоствореног идентитета. „И тако ја [Јакоб, прим. аут.] лутао сајмом, биле изложене разне машине, камиони, мотори за чамце, делили су проспекте, а ја се као интересовао. А у ствари ништа, све одмах заборавио, само мало убијао време” (Исто: 27). Свако интересовање нестаје под налетом равнодушности. Реч је о нестабилној, недовољно утемељеној личности која се ослободила терета претходног постојања, а за садашње нема довољно мотивације.

Тренутно постојање сведено је на животарење или како би Јакоб рекао – „убијање времена”. У очима других људи, Јакоб је ленчуга, пробисвет, дангуба и бараба. Бесциљна тумарања улицама изоштрила су способност запажања неважних ситница, али је његова интеракција са другима по аутоматизму вештачка и незаинтересована. Међутим, тај се аутоматизам разбија сваког пута када је осамљен у одређеном простору – тада до изражаја долази моћ перципирања: „[...] и онда гледам прозоре на суседним кућама и зградама, па гледам где се и кад пали светло и то запамтим. [...] И некако видим себе код тих прозора. Не, ипак нема среће. Измислили су је.” (Исто: 32) Нараторов поглед управљен у прозор рефлектује се тако да може да види сопствени поглед – посматрач одједном постаје посматран. Одроз гледа свог власника и саопштава му да никад неће бити срећан – јер срећа и не постоји. Ово је најтрагичнији моменат у роману. Осећај који се ствара у Јакобу пресликаће се и на простор око њега. „Навукли се облаци, небо као мочвара, густо и тамно. А улице пуне пандура. У насељу. Као кад проври вода. Легитимишу, заустављају, гледају, не пропуштају никога, сумњају у све.” (Исто: 33) Град ће попримити демонске, застрашујуће одлике наслеђиване у опису градилишта: град је затвор са безброј умрежених ћелија. Тегобно осећање безизлаза овладава наратором, тако да је имао осећај да га целокупни простор града притиска и држи у – затвору.

Наратор-шетац *ЛНКХ* ухваћен је у мрежу града из које је немогуће изаћи, јер „[г]рад је један за онога ко прође поред њега без улажења, а други за онога ко је ухваћен њиме и не излази.” (Калвино 1995: 33) Јакоб је у заблуди да је сталним сељењем успео да се ослободи мреже. Њено присуство потврђује се сваки пут када себи призна да не осећа припадање тренутном одредишту. Колебљива осећања која варирају од самоуверености и самосталности до страховања за сопствену безбедност још један су доказ да се мрежа урбаног простире даље него што се испрва чини. Дакле, треба проговорити о могућности да је град из *ЛНКХ* заправо мегалополис:

Још једном: шта је Мегалополис? Разуме се, није у питању само *велики град*, како би гласио дословни превод ове грчке речи, већ је у питању простор који заснива *један посебан тип идентитета* који не може бити поистовећен са националним идентитетом, као и један посебан тип *урбане свести* који одређује однос између људи и према људима, однос према простору изван њега, према другом које није дефинисано кроз националну, већ кроз просторну разлику: у овом последњем се разоткрива моменат *централности* који Мегалополис поседује и који не сме да се превиди. (Владушић 2012: 23)

Однос према градском простору и просторна разлика о којима говори Владушић кључни су за поетику романа С. Ваљаревића. Било да се налази у затвореном или отвореном простору, наратор себе увек сагледава у односу на тај простор. Своја осећања и мисли неретко пројектује на простор којим је окружен, тиме стварајући модерну варијанту онога што је у књижевности реализма познато под именом објективни корелатив.

Ако су слике градова производ последица личних борби како са собом, тако и са светом у ком су се задесили (в. Harvey 2012: 13), темељ личних борби код Јакоба јесте немогућност укореења на једном месту. Њој доприноси деструктивна градска џунгла под чијим је утиском, али и бројни фактори који не дозвољавају наратору да буде прихваћен, док са друге стране, Јакоб из мегалополисне мреже не може да пронађе излаз.

Та урбана свест је истовремено и ознака једног (негативног) односа према традиционалном склопу хуманистичких вредности чије је жижа, као што ће се то видети, некада био град. Дакле, већ сада треба рећи да се Мегалополис не сме поистовећивати са градом. Напротив, изгледа да је Мегалополис знак чиљења, нестанка градске свести. (Владушић 2012: 23)

Као последица вампирске енергије Мегалополиса, немогућност истинске среће и укоренености у граду Јакоба воде далеко од емпатије – воде потпуној равнодушности: „Погледам кроз прозор. Ништа не обећава.” (Ваљаревић 2017: 18) Наместо изгубљене градске, хумане свести, појавила се демонска градска енергија која онеспокојава. Роман *ЛНКХ* тематизује начине којима се биће брани од тог неизрецивог феномена. Приповедање је једно од средстава којим се субјект супротставља деструктивном дејству мегалополиса.

4. Проблем идентитета и улога друштва

Велика културна мутација (Липовецки 2008: 33) типична за читав 20. век родила је нова и различита друштва уз помоћ стварања „ослобађајућих митологија, које не хају за будућност”. Од масовног потрошачког друштва, доспело се до нове фазе потрошачког капитализма, од краја 1970. година изводи се трећи чин потрошачких економија: индивидуалистичка и конзумеристичка пустоловина либералних друштава, односно хиперпотрошачко друштво (уп. Липовецки 2008: 34, 35, 81). Апетити друштава нису расли само у оквирима конзумеризма, монетаризма, пораста животног стандарда, расипништва, подстицања жеља и комерцијализације, већ наједном свакодневица друштава постаје прожета имажинарним потрошачке среће, новом разметљивом модом, вирусом (непотребне) куповине, сањарењима, еротским игрицама, рок музиком, сексуалном слободом (уп. Липовецки 2008: 33). Бујањем друштвених аспирација субјекту постаје све доступно – Јакоб је „трошио новац на све” (Ваљаревић 2017: 21). Све оно чиме конзумеризам и хиперпотрошачко окружење гута наивне субјекте, увлачећи их у лавиринт илузорних друштвених очекивања, највише деградира идентитет који, пољуљан друштвено-културном имплозијом и напредовањем, (п)остаје најрањивија мета таквог друштва. Идентитет постаје маска подложна било којој промени. Свако може постати свако. *ЛНКХ* почиње изјавом наратора да се свесно одриче свог идентитета као непотребног терета, након чега себи даје ново име које се може допуњавати најразличитијим одредницама – Јакоб. Али, не само то: „Мислим да бих могао да будем вук ако бих одлучио и потрудио се. Одувек тако мислим.” (Исто: 7) Дакле, он може бити неки (од) Јакоб(а), може бити вук⁷, а може и постати – свако.

Ту није крај идентитетском номадизму. Новоизабрани идентитет показује се као нестабилан, недовољно утемељен, али и збуњујућ, премда је непостојећи. Уместо конкретног идентитета, дат је псеудоним. Разлог одбацивања имена и презимена јесте зато што „у презимена не верује”. (Исто: 7) Узевши у обзир историјски контекст, није чудно што деведесетих година прошлог века, када је и написан роман, презимена престају да буду чувари традиције, историје, престају да буду сведочанства о заједничкој прошлости. Неповерење у презимена резултира насумичним допуњавањем имена Јакоб квазипрезименима⁸. Без намере

7 Вук указује на усамљеност, повученост, недоступност, али и на опасност.

8 Јакоб Први Пут, Јакоб Озбиљан Човек, Јакоб Црвени, Јакоб Ханс Пилс, Јакоб Који Жмури, Јакоб Поморанчина Кора, Јакоб Тревис Блу, Зелени Јакоб Недорасли, итд.

уплитања у ономастику, одабрано име Јакоб може бити схваћено као функција. Одабир немачког имена није случајност – оно је путоказ, стрелица, правац будућности. Путовање од Балкана до Немачке такође представља процес измене идентитета. Онај ко је свесно одлучио да постане Јакоб, то је учинио са одређеном намером. „Јакоб” више не асоцира на Балкан, на Југославију, на Србију. „Јакоб” приближава наратора западноевропском коду. Одбацивање идентитета после ратних дешавања догодило се многим. Мисао о свесној, жељеној промени идентитета није нова у српској књижевности. Најпотпуније ју је изложио П. П. Његош у *Горском вијенцу*. Од Његоша до Ваљаревића непрекидно траје вишевековни прелазак из једног у други идентитет на Балкану. У другачијим облицима, прикривено, отворено, под различитим именима, у рату и у миру, тај се прелазак никад није окончао.

Јакоб се не зауставља само на одрицању од сопственог идентитета, већ свим јунацима мења идентитете. Присетивши се културних студија о масовној производњи која уништава оригиналност и ускраћује ауру уметничким делима, лако је повезати да се слично дешава и са јунацима *ЛНКХ* који се смењују пред очима читаоца, као да излазе из машине за серијску производњу. Споља различити, са поједностављеном психологизацијом, ређају се у свести наратора. Ликова је много, те због њихове сличности читалац не успева јасно да их разграничи. Претапају се и преливају, захваљујући трику номинализације, којим се наратор послужио. „То су сви које знам и све сам их поделио на Оскаре и Емиле. [...] И све је то као једно друштво и сви се познају и у ствари се не познају и углавном знају једни за друге и то им је довољно.” (Исто: 12) Додељена имена више су апелативи него властита имена. Овим признањем Јакоб потврђује да се не одриче само од свог, већ и од идентитета других.

Једина заједница коју је бодлеровски фланер остваривао била је сексуална заједница са проститутком (уп. Бенјамин 2018: 163). Једина заједница о којој Јакоб проговара сексуалног је типа – у питању су искључиво сексуалне заједнице са Лидијама (дакле, множина), те је и доживљеност како заједнице, тако и жене инфантилна – сведена на пролазно, просто и вулгарно. Све жене у *ЛНКХ* подлежу потпуном одрицању идентитета, све носе име Лидија. Друштво чији је Јакоб део подложно је радикално новом културном оквиру: „идеал зрелог, озбиљног и крутог живљења повлачи се у корист модела који оправдавају забавна па и инфантилна осећања” (Липовецки 2008: 78). Такво друштво карактерише „необузданост хедонистичког начела, пренадраженост чулног живота, превага жеља за уживањем овде и сада” (Липовецки 2008: 174). Сексуалне заједнице са Лидијом/Лидијама пример су како је у новом друштву „љубавни живот на путу да се изгради као турбо-конзумеризам, преко гашења мита о вечној љубави” (Липовецки 2008: 342), али и како се од љубави доспело до сексуалних односа бираних по вољи „без истинског ангажовања, помало као у самопослузи” (Липовецки 2008: 336). Неутешност и безизлазност, константне друштвене промене у великом граду човека новог друштва наводе на „потрагу за вртоглавицама и пијанствима чија је сврха да некако зачине све блутавију егзистенцију. Јер човек новог типа⁹ [Дионис, *прим. ауш.*] је само привидно опседнут ’стварима’: оно што он заиста очекује јесте ’преобиље бића’, еротских и екстатичних конвулзија које га

9 Жил Липовецки (2008: 177–429) издваја пет парадигматичних образаца изграђених према узору на митолошке личности, а на основу којих је могуће схватити разумљивост задовољства и среће у друштву (Penia, Дионис, Супермен, Немезис, Homo Felix). Очитавање поменутих образаца у роману *ЛНКХ* превазилази оквире рада, те ће се анализа Јакоба свести на уочавање

ослобађају од тежине његовог положаја” (Липовецки 2008: 236). Стога, човек новог друштва не оптерећује се тешким животним питањима, напротив, склања се, бежећи од њих.

5. Ко је Јакоб?

Поставши статични део градског простора, све што Јакоба окружује ступа у интерактивне односе из којих је он искључен:

гледао сам где газим, људи пролазили поред мене, њихове ципеле, панталоне, главе, очи, ништа ми није пријало. Гласови су ми сметали. Пушио сам и гледао аутомобиле, ауспухе и задње точкове. [...] Пратио сам све и био неприметан. А све је око мене зујало, брујало, викало, ишло брзо. Био сам ту и тамо. (Ваљаревић 2017: 46)

Овим је покренута друга равн читања. Ако Јакоб посматрањем обухвата све погледом и постепено постаје неприметан за људе око себе, он је, дакле, свезнајући приповедач. Функција исприповеданих епизода била је пружање увида у настајање свезнајућег приповедача, што покреће равн метатекстуалности и метачитања. *ЛНКХ* више не говори само о промени идентитета и граду који уништава аутентичност у човеку – већ приповеда о сопственом настанку/нестанку. Усредсређеном на наведене теме, читаоцу измиче управо он, Јакоб, – наратор сам. Окупирани трансформацијама у Јакоба различитих одређења, превиђена је важнија трансформација – Јакобова трансформација у приповедача.

Коначно, Јакобове фазе трансформације могу се пратити и метафорички – од: „Волео сам да будем у рупи!”, преко „Пропадао сам. Као у рупи која гута.” (Исто: 61), до „И ја морам да се извлачим из рупа у којима сам, јер често не прија кад сам завучен, и ја сам гурам даље а не знам где ћу.” (Исто: 7–10). Јакобова се свест опире некадашњој равнодушности са жељом да више не буде у „рупи”, а разлог томе су књижевност и писање. Да је реч о комплетној промени постаје јасно на крају романа: „јер ипак не могу више да висим по баштицама тих кафана на периферији и пијем пиво или вињак и онда се тучем због тупаве или пијане или љубоморне шале на мој или Емилов рачун. Једноставно, *променио сам игралиште* [итал. А.Ч]” (Исто: 92).

Проналазећи потребну мотивацију у уметности у којој схвата сврху и суштину, један јединствени идентитет коначно је издвојен у низу Јакоба. Јакоб-писац идентитет је који наратор преузима: „Романчић је био готов.” (Исто: 120). Прихватањем себе као писца, својим „романчићем” и „новим игралиштем”, спашен је прождируће „рупе”. Проналаском идентитета недоумице нестају, а избегнут је пад у понор ништавности. Са друге стране, читалац схвата да је поменути „романчић” управо прочитао, али је све време читао на два нивоа: 1) о Јакобовим епизодама и страховима у граду и 2) о Јакобовој трансформацији у приповедача и о настанку романа *ЛНКХ*. Сам роман *ЛНКХ* кључ је за проналажење нараторове праве личности. Јакобова потрага за истинским идентитетом завршиће се успешно – тражени идентитет јесте идентитет писца.

најдоминантнијег обрасца. Циљ је указати какав је положај и карактер субјекта, премда адоле-сцента, у доба бујања хиперпотрошачког друштва у граду.

Закључак

Човек без завичаја, Јакоб, у граду читава знакове дехуманизације. Одричући се сопственог (и туђих) идентитета, срља у опасност апсолутне дехуманизације. Град без хумане свести постаје демонско-делујућа мегалополисна мрежа која гута све пред собом. У таквом граду субјект је осуђен на анимозитет, равнодушност, безосећајност и губитак себе. Јакоб се у Мегалополису не препознаје као припадљив *негде, некоме*, већ се налази у „међупростору”, у „рупи”, у непрестаном покушају да се(бе) пронађе. Отуд, механизми одбране постају тумарања, лутања и посматрања која су модификована бодлеровска књижевна нит у виду *flâneur*-а – шетача. Кроз однос јунака-шетача према граду и на основу социјалне дисфункционалности покренуто је питање (конституисања) идентитета. Кадрирањем градских елемената, улица, саобраћаја, затвореног и отвореног простора, град у роману *ЛНКХ* окарактерисан је као Мегалополис који одашиље деструктивне сигнале. У Јакобовој перцепцији Београда доминирају синтематичко-прозирне представе – поједностављене, енергетски мртве синтеме, те Београд, кроз резон Јакоба, остаје град без симболије, град-синтема.

ИЗВОРИ

Ваљаревић 2017: Срђан Ваљаревић, *Лист на корици хлеба*, Београд: LOM.

ЛИТЕРАТУРА

- Барт 2016: Ролан Барт, Семиологија и урбанизам, у: *Литература*, год. 17, бр. 61 (2016), 227–234.
- Богдановић 1976: Богдан Богдановић, *Urbs & logos*, Ниш: Градина.
- Богдановић 2007: Богдан Богдановић, *О срећи у градовима*, Београд: Просвета.
- Богдановић 2008: Богдан Богдановић, *Три райне књиже*, Нови Сад: Mediterran publishing.
- Бодлер, *Лабуд*: <<https://anaarpart.com/2014/10/22/pariske-slike-sarla-bodlera/>>, 21. 7. 2021.
- Бенјамин 2011: Валтер Бенјамин, *Париз, престоница XIX века*, <<https://anarhisticka-biblioteka.net/library/walter-benjamin-pariz-prestonica-xix-veka>>, 27. 8. 2021.
- Бенјамин 2018: Валтер Бенјамин, *Урбани предели: фантасмагорије и историје*, Нови Сад: Културни центар Новог Сада.
- Владушић 2012: Слободан Владушић, *Црњански, Мегалополис*, Београд: Службени гласник.
- Дерида 2011: Жак Дерида, *Поколења једног града: сећање, предсказивање, одговорност*, у: *Мислићи града*, прир. П. Бојанић, В. Ђокић, Београд: Архитектонски факултет.
- Калвино 1995: Итало Калвино, *Невидљиви градови*, Београд: ДвадесетЧетврта.
- Линч 1974: Кевин Линч, *Слика једног града*, Београд: Грађевинска књига.
- Липовецки 2008: Жил Липовецки, *Парадоксална срећа: Оглед о хиперпоширачком друштву*, прев. Мира Вуковић, Нови Сад, Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Слотердијк 2015: Петер Слотердијк, Барке, градске зидине, границе света, имуносистем: О онтологији обзиданог простора, у: *Сфере: макросферологија*. Том 2, *Глобуси*, прев. Божидар Зеџ, Београд: Fedon, 237–310.
- Harvey 2012: David Harvey, *Rebel cities*, London, Njujork: Verso.

Шапоња 1992: Ненад Шапоња, Проза у фармеркама, у: *Поља*, год. 38, бр. 397/398 (март–април), стр. 118.

**CITY, IDENTITY AND WRITING IN SRĐAN VALJAREVIĆ'S
NOVEL *LIST NA KORICI HLEBA***

Summary

The paper is based on the interpretation of the basic poetic assumptions of the novel „List na korici hleba” by Srdjan Valjarevic. We searched for symbolic images of the city, studying the architecture of the presented urban space, which is closely related to the (re)constitution of identity. The urban living space and the experience of the city as such can serve for understanding the intimate world of the novel's heroes, and in principle the achievements achieved by relational reference to the city-identity-man-writing are re-examined. We will also pay attention to the consideration of the peculiarities of the heroes of the novel versus the Baudelaire type of walker (flâneur), who most often recognizes destructive semiotic urban signs by walking in urban space. The interest in the process of changing the identity of the novel's narrator stemmed from his transcendental unfoundedness in the space in which he resides. By noticing the narrative actions that Valjarević used in forming the narrative structure of his novel, we noticed similarities with his later work.

Keywords: city, identity, writing, novel, walker, Srdjan Valjarevic, List na korici hleba

Aleksandra V. Čebašek

IVO ANDRIĆ

GOSPODICA

128. СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 128.

ДОШЉАЦИ

РОМАН

МЛАДЕН М. УСКОКОВИЋ

Ово је једна изграђена на постојећим покретима
Српске Књижевне задруге

Svetlana
Velmar-Janković
DORČOVIĆ

BIGZ